

ФІЛОСОФСЬКА АНТРОПОЛОГІЯ

УДК 14:141;17:171.

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2025.2.5>

Дротенко Валентина Іванівна

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри філософії

Національного університету «Львівська політехніка»,

вул. Митрополита Андрея, 5, Львів, Україна

orcid.org/0000-0002-6582-652X

**Е. ЛЕВІНАС ТА Р. РОРТІ ЩОДО ПЕРСПЕКТИВИ СУБ'ЄКТНОСТІ:
ЧИ ПРИРЕЧЕНА ФІЛОСОФІЯ БУТИ ФІЛОСОФІЄЮ?**

У статті здійснено порівняльний аналіз філософських концепцій Еммануеля Левінаса та Річарда Рорті у контексті осмислення суб'єктності, відповідальності, гуманізму та постфілософії. Левінас виводить суб'єктність із трансцендентного етичного відношення до Іншого, стверджуючи пріоритет етики над онтологією. Рорті, у свою чергу, пропонує відмову від метафізичних основ філософії, наголошуючи на контингентному характері моральності та ідентичності як продуктів культурних традицій. Проаналізовано, як обидва мислителі по-різному інтерпретують кризу гуманізму та пропонують нові горизонти для філософської думки у ХХІ столітті. З'ясовано, що філософія у їхньому розумінні перестає бути класичною філософією у сенсі пошуку універсальних істин, натомість набуває форм етичного чи культурного критицизму.

Мета дослідження. Порівняти концепції суб'єктності у філософії Левінаса та Рорті, з'ясувати їх ставлення до гуманізму, постфілософії та трансформації етики в умовах кризи класичної метафізики.

Методологія. Дослідження ґрунтується на герменевтичному аналізі визначальних текстів Левінаса («Totalité et Infini», «Éthique et infini», «Entre Nous») та Рорті («Philosophy and the Mirror of Nature», «Historiography of Philosophy: Four Genres»), а також на компаративістському підході, що дозволяє зіставити їхні філософські позиції в етичному та онтологічному вимірах.

Результати. Обидва мислителі по-різному реагують на кризу гуманізму. Левінас зосереджується на втраті етичної чутливості внаслідок технократизації життя, Рорті – на застарілості філософських понять, що більше не відповідають соціокультурній дійсності. Обидва пропонують переорієнтацію філософії: або через повернення до етики як першої філософії (Левінас), або через перетворення філософії на культурну діяльність без претензій на універсальність (Рорті). У концепції Левінаса суб'єкт формується у відповідальності за Іншого; це визначення є трансцендентним і етичним, а не онтологічним чи раціональним. Рорті заперечує потребу у філософських підвалинах істини, моральності чи людської природи, пропонуючи вбачати людину як продукт культури. Для обох мислителів філософія перестає бути самодостатньою теоретичною дисципліною, натомість стає способом життя, спілкування чи відповідальності. Постфілософський поворот у поглядах Левінаса й Рорті – це заклик до нового способу мислення, де істина конструюється, а суб'єктність розуміється як відповідальність або наратив.

Ключові слова: Левінас, Рорті, суб'єктність, Інший, етика, постфілософія, гуманізм, відповідальність, прагматизм, трансцендентність.

Вступ. У сучасній філософській думці чимдалі все більшого значення набувають питання суб'єктності та її етичного підґрунтя. У контексті постмодерної філософії постаті Еммануеля Левінаса та Річарда Рорті виокремлюються розбіжними підходами до розуміння природи суб'єкта та його місця у світі. Левінас наголошує на трансцендентному обов'язку перед Іншим

як основи етики і самого людського буття. Рорті пропонує радикальний поворот від класичної філософської традиції до постфілософії, де моральність та ідентичність розглядаються як продукти культурних наративів та історичних контингентностей. Це дослідження пропонує *діалог* між етикою відповідальності Левінаса та неопрагматизмом Рорті як альтернативними відповідями на кризу гуманізму.

Мета дослідження – порівняльний аналіз концепцій суб'єктності в філософії Еммануеля Левінаса та Річарда Рорті у полі проблем етики, ідентичності та критики класичного гуманізму.

Методи дослідження. Дослідження ґрунтується на герменевтичному аналізі ключових текстів Е. Левінаса та Р. Рорті, а також на компаративістському підході, що дозволяє зіставити їхні філософські позиції в етичному та онтологічному вимірах.

Результати дослідження. Проблематика суб'єктності, ідентичності та відповідальності набуває особливої ваги в умовах постгуманістичних і трансгуманістичних трансформацій. Філософська антропологія кінця XX – початку XXI ст. у дослідженні органічної єдності духовності з людським буттям зосереджується на активності й можливостях волі людини, спрямованої *від людського буття до світу* стосовно того, *яким* світ бачиться людині та як «вибудовується» довкола неї. Йдеться про нові горизонти антропологічних розвідок, про визначення й обговорення проблемного поля *кризи гуманізму*, що відображає онтологічну та епістемологічну кризи. Реагуючи на кризу гуманізму, сучасна філософська антропологія звертається до концептів «Іншого», міжсуб'єктивності та етики як первинного джерела смислу. Аналіз поглядів Е. Левінаса й Р. Рорті дає змогу глибше осмислити ці виклики.

1. Левінас: суб'єкт як відповідальність

Філософські концепти Е. Левінаса окреслюють ідею *кризи гуманізму* з погляду проблеми «інакшості Іншого». Саме Левінас в контексті метафізики суб'єктивності зафіксував *нескінченність етичного ставлення*, що розгортається через трансцендентне прагнення до Іншого.

На думку Л. Речич, «У (пост)антропологічній перспективі тема Іншого не втрачає позицій, хоча зараз можна спостерігати за неминучою зміною мови та теоретичної рамки, яка сьогодні отримує назву трансгуманізм. /... / Сила левінасівського етичного проєкту полягає в тому, що він з безжальною відвертістю промислює наслідки подолання наївного гуманізму та його центрів на людині як “я”, як “его”» [1, с. 53].

На переконання С. Карпової, у роботах «Гуманізм іншої людини» та «Нотатки про сенс» Е. Левінас звертає увагу на «пастки техногенної цивілізації (яка спирається на численність засобів для реалізації всілякої діяльності) і людські вимоги, які своєю масштабністю фіксують наявність кризи гуманізму і загострюють її» [1, с. 87]. Зазначено, що Левінас виводить «антрополого-гуманістичну кризу сучасності через концепт «хиткості людини», яка опинилася в полоні власних винаходів» [1, с. 89] На думку Левінаса, криза гуманізму виникає з досвіду людської безуспішності, яку викриває «і сам достаток наших засобів діяльності, і розмах наших домагань» [2, с. 89]

Слід зауважити, що у контексті Левінасівського концепту «метафізика суб'єктивності» важливою є думка філософа щодо «асиметрії міжсуб'єктивності» як винятковості «Я». Так Ношин І. Я. підкреслює, що Е. Левінас «поглиблює й радикалізує проблему стосунку між Я та Іншим, приділяючи особливу увагу проблемі асиметричного стосунку між Я та Іншим. /.../ У досвіді етичного стосунку Е. Левінас виявляє буття, яке розриває кордони мого досвіду, тому що само свідчить про свою екстеріорність і незалежність. Це буття, котре Я не могло само конституювати, оскільки Я несе відповідальність перед ним. «Це оскарження моєї спонтанності самим фактом присутності Іншого називається етикою» [3, с. 109].

Мельник А. С. зазначає, що в некласичній філософії XX ст. проблема Іншого розглядається на рівні окремого індивіда (проблеми ідентичності), діалогу Я і Ти (проблема взаєморозуміння), соціуму і взаємодії культур. «Інший у своїй інакшості несе на собі радикальну відмінність: за Р. Рорті, «щоб бути Іншим ... потрібно бути носієм непереборної стигми, що робить вас жертвою соціально допустимого садизму, а не просто економічного егоїзму» [4, с. 70]. Йдеться не про буквальну тілесно спрямовану жорстокість, але про культурну несумісність.

У праці «Між нами» Левінас наголошує, що «устрій смислу, який мені здається первісним, це якраз те, що з'являється в міжлюдських стосунках і саме тоді... цей устрій є започаткуванням зрозумілості» [5, с. 309]. Відбувається «народження» турботи про справедливість, що є підґрунтям теоретичного. «...Починаючи з відповідальності за іншого, якраз і з'являється справедливість, яка дозволяє думку й порівняння, порівняння того, що є в принципі непорівнюваним, бо кожна істота є неповторною. ...філософія була в цьому смислі появою мудрості з глибини первинного милосердя; вона була мудрістю цього милосердя, мудрістю цієї любові» [5, с. 310]. Удаючись до того, що «гуманність не є до кінця сенсом буття», оскільки «гуманність свідомості зовсім не полягає в своїх спроможностях, а в своїй відповідальності» [5, с. 318], Левінас наголошує: «...людське полягає в тому, щоби діяти, не дозволяючи можливостям, котрі загрожують, бути визначальними щодо людського» [5, с. 321]. Оскільки законом буття, на його думку, є інерція, а людське виникає й може її порушувати, то *ідея кризи буття* описує саме те, що притаманне людству; саме таке, що відкриває *тимчасовість*, яка пориває з вічністю буття, і котра «сприймається як теперішнє, яке не минає» [5, с. 321].

Розглядаючи суб'єкта крізь призму етичної зустрічі, котра взаємини з Іншим робить стрижневими для людського буття, Левінас зосереджує увагу на унікальності кожної людини. Зустріч з «обличчям Іншого» (*Le visage de l'Autre*) є етичним викликом, що закликає до відповідальності. Обличчя – це спосіб, у який Інший ставить нас перед етичним обов'язком, якого неможливо уникнути чи звести до логіки розуміння. В концепції іншості Левінас зауважує, що Інший завжди залишається іншим і не зводиться до моїх категорій чи розуміння. Ця докорінна іншість є основою етичного відношення. «Відповідальність перед Іншим» не є чимось, що ми обираємо, а є нашим первинним станом перед Іншим. Ми відповідаємо за Іншого незалежно від того, чи Інший відповідає за нас. Йдеться про «відповідальність без відповідальності», коли обов'язок перед Іншим є безумовним. Отже, у Левінаса етика має метафізичний вимір, пов'язаний з трансцендентністю Іншого. Зустріч із Іншим ставить під сумнів будь-які онтологічні основи, оскільки Інший ніколи не може бути повністю зрозумілий або підпорядкований категоріям мислення. «Інший» (*l'Autre*) – це абсолютно інший, не зведений до наших понять і очікувань. Він не може бути сприйнятий через категорії тотожності або подібності. Інший є завжди за межами нашого досвіду та розуміння, і ця трансцендентність Іншого формує основу етичних взаємин.

В есе про екстеріорність («Totality and infinity», 1969) Левінас підкреслює [6], що етична відповідальність перед Іншим – це основа людського існування: мій обов'язок перед обличчям Іншого є безумовним і первинним; я відповідальний за Іншого навіть тоді, коли він не є відповідальним за мене. Це першочергове питання етики передусь будь-якому пізнанню чи теоретичному розумінню світу. Цим Левінас стверджує, що етика не є похідною від філософських роздумів, а навпаки, вона визначає саму природу людського буття, виходячи з відповідальності перед Іншим.

Левінас вважає, що відповідальність, яку я маю перед Іншим, виключно моя, тому я стаю собою через свою відповідальність. Відповідно до позиції Левінаса, *індивідуація* не походить від сприйняття мого «Я» в Іншому як такого самого, а навпаки, від усвідомлення того, що Інший незмінно різнитиметься від мене. Інший різниться від мене, але не тому, що має інші властивості чи схильності. Відмінності зумовлені взаємозв'язком «Я – Інший», що орієнтований *від себе до Іншого у відповідь на його виклик*. Я не можу нейтралізувати іншість Іншого. Я не можу володіти нею чи знати її, тому що вона *не є* те саме. Отже, індивідуація виникає внаслідок зустрічі з Обличчям. Я стаю самим собою, коли мені покладено унікальну відповідальність за вас. Наратив Левінаса про *індивідуацію* зобов'язує до міжособистісного існування: Я не можу уникнути мовчанням дискурсу, який відкриває прозріння, що виникає як Обличчя. Отже, йдеться про розкриття нових можливостей – про суб'єктність у сфері феноменологічних досліджень.

У тексті «Ethics and Infinity» (1985) йдеться про феноменологію Обличчя, про те, що «*вічна-віч*» – це відкриття нескінченного [7]. Людське обличчя протистоїть і перевершує наші спроби пізнати й контролювати кожен аспект реальності. Саме під час цієї взаємодії з людським

обличчям ми беремо на себе відповідальність за Іншого та переживаємо трансцендентний етичний стан. Зустрітися з Іншим означає убачати ідею Безконечності. Нескінченна відповідальність є радикальною, непримиренною, неминучою і ніколи не може бути виконана. Вона приходить раптово ззовні суб'єкта, залишаючи на ньому сильний відбиток. Коли Его приймає етичну вимогу, воно відмежовує предмет між собою та вимогою, яку не може задовольнити. Проголошуючи «етику Обличчя», через яке Інший говорить зі мною і вимагає відповіді, Левінас вказує на «суттєві потреби Обличчя», котре нав'язує мені свою турботу. Тому я відповідаю за Іншого настільки, наскільки я маю відповісти на його поклик.

Аналізуючи позицію Левінаса, Гончаренко В. означає: «Інший дозволяє нам віднайти самих себе. Це не інтерпретується як засіб, але як причетність до світу. ...Іншого не долають, до нього варто долучитись. ...Ставлення до Іншого розуміється як шлях до нового гуманізму, оскільки Інший – це щось більше, ніж ти сам» [8, с.58]. Таке «співжиття», співвідчуття є глибинним виміром екзистенції. Тому в концепції Левінаса саме екзистенційний (самоцінний) статус Іншого обумовлює уявлення суб'єкта про реальність. Отже, у Левінаса «метафізика і його метафізичне Бажання ... прагнуть Іншого, нетотожного. Це бажання живить ідея нескінченного, ...яка веде до трансценденції і протиставляється тотальності. У етико-антропологічному вимірі тотальному відповідає «я», іншому – «обличчя», трансценденції – плюралізм, а тотальності – насильство» [1, с. 54].

Актуальність проблематики Іншого стосується концепцій ідентичності й самосприйняття, котрі дозволяють зрозуміти, як людина формує своє уявлення про себе і своє місце в суспільстві. На переконання Левінаса, істина полягає лише у відкритості буття самому собі, в усвідомленні самого себе. Безперервне становлення людини є шляхом до Іншого. Отже, індивідуалізація (реалізація самості) походить від моєї відповіді. А етика – це не просто одна серед інших галузей філософії, вторинна щодо онтології, епістемології чи теорії пізнання. Скоріше – це «перша філософія». Це свідчить, що традиційне філософське прагнення до знання є вторинним щодо основного етичного обов'язку перед Іншим. Отже, у Левінаса суб'єкт не є автономною раціональною істотою, а постає як безумовно й асиметрично відповідальний перед Іншим. Суб'єкт «стає собою» лише через відповідь на обличчя Іншого, яке трансцендує всі форми тотожності. Етика у Левінаса передуює онтології, а зустріч з Іншим означає відкриття Безконечного, що не піддається раціоналізації.

2. Рорті: кінець метафізики та народження постфілософії

Річард Рорті у роботі «Філософія і дзеркало природи» (1996) зазначає: «Для того, щоб позбутися епістемологічно зцентрованої філософії, нам потрібно насамперед позбутися саме класичного образу людини» [9, с. 328], «відкинути ті відмінності, за допомогою яких Кант розрізняв пізнання, мораль і естетику» [9, с. 334]. На думку Рорті, в історії сучасної філософії можна виявити «руйнування поняття, що людська сутність полягає в тому, щоб бути знавцем сутності» [9, с. 336]. Так в працях Й. В. Гете, С. К'єркегора, Ф. Ніцше, В. Джеймса, Дж. Дьюї, Л. Вітгенштайна, М. Гайдегера висловлюються припущення, що «новітні терміни, появу яких спричинили результати останніх наукових досягнень, мають сприйматися ...як ще одне свідчення безмежного потенціалу термінів, в яких може бути описаний світ» [9, с. 337]. Разом з цим такі припущення «не дають підстав стверджувати, що ми сприймаємо їх такими, котрі об'єктивують внутрішні образи реальності» [9, с. 338]. Тому Рорті намагається знайти такий дискурс, «котрий поєднає переваги відповідності нормі з можливостями аномальності – поєднає інтерсуб'єктивну безпеку об'єктивної істини з повчальним характером моральної вимоги, яка є безумовною, хоча і неможливою для виправдання» [9, с. 349].

Рорті здійснює аналіз філософії в контексті історії, який дозволяє розуміти концептуальний каркас філософій, їхні модифікації та взаємовпливи; робити філософів минулих епох нашими сучасниками, нагадувати нам про проблеми, які є історичним продуктом, демонструвати нам те, що вони не усвідомлювалися нашими попередниками та виявляти їхнє місце в системній класифікації наук. На переконання Рорті, *Geistesgeschichte* (історія

ідей, інтелектуальна історія) необхідна для виправдання нашої віри у те, що ми в кращому становищі, ніж наші попередники, тому ми усвідомлюємо ці проблеми [10]. Варто зауважити, що, з погляду І. Карівця, «не філософії існують, а світи філософій. Кожна філософія існує у своєму мовному світі. Мова того чи іншого світу філософії є цілісною, неподільною в собі» [11, с. 56]. Рорті визнає, що призначення філософа не тільки в тому, щоб визначати, чи є істинними теорії дискурсів, але й у тому, щоб з'ясувати належні (корелятивні) відношення між дискурсами про Істину, Добро, Красу. Прагматизм сумнівається щодо існування чогось загального і корисного, котре робить зазначені дії ствердними за будь-яких обставин. А отже, не визнає правомірності універсально-загальної теорії про природу реальності, про сутність знання, про сутність людини. Не визнає і «релятивістської» або «суб'єктивістської» теорії Істини або Блага, оскільки «міркування про Істину не удосконалюють нашу спроможність висловлювати що-небудь істинне, міркування про Благо не сприяють облагородженню наших вчинків, спекуляції про Розум не допомагають нам ставати дедалі більш раціональними» [12, с. 9].

Прагматизм стверджує, оскільки не існує глибинної істини про свободу волі, то рефлексія над будь-чим гідним назви «морального судження», зрештою, призведе нас до з'ясування проблеми, «чи повинна філософія прагнути знайти природні відправні точки, котрі відмінні від культурних традицій, або ж вся діяльність філософії повинна зводитися до зіставлення і протиставлення культурних традицій» [12, с. 36]. Отже, чи приречена філософія бути ФІЛОСОФІЄЮ?

Пропонуючи замість пошуку істини альтернативну модель філософії – «дискурс, що наставляє», – Рорті здійснює пошук нових форм саморепрезентації. Постфілософія, як особливий вид «культурного критицизму», обмірковує зіставлення і протиставлення, осмислення й інтеграцію різноманітних культур і практик, вишукуючи нові, «кращі» засоби висловлювань та дій. У постфілософській культурі «стало б безглуздим шукати крім сучасного внутрішньо-дисциплінарного критерію, ще якийсь інший, транс-дисциплінарний, транскультурний а-історичний критерій» [12, с. 39]. Така культура не містила б ані особливих привілейованих «проблем», ані особливого «методу»; не дотримувалася б якихось особливих непорушних дисциплінарних стандартів, що означає «небажання підкоряти себе чомусь такому, що існує «поза», «над», «по той бік» культури» [12, с. 40]. Істинність неопрагматичного розуміння істини не є питанням про те, що означає слово «істина», або ж питанням про те, чи існує світ незалежно від наших роздумів. Погоджуючись із думкою Ж.-П. Сартра, що «речі виявляться насправді, такими, якими людина вирішила, що вони такими і є», Рорті переконаний, що «глибоко усередині нас не існує нічого, крім того, що ми самі поклали туди. Там немає ані критерію, який ми не створили в ході здійснення практики, ані стандарту раціональності, який не апелює до такого критерію, ані доказової аргументації, яка не кориться нашим власним умовам» [12, с. 44]. Отже, Річард Рорті пропонує відмовитися від настанови класичної філософії щодо пошуку істини. Він стверджує, що істина – це лише те, що узгоджується з нашими переконаннями в конкретній мовній спільноті. Моральність, у його розумінні, є історичною, культурно зумовленою практикою. Відтак, постфілософія має відмовитися від універсалій на користь локальних наративів, які формують наше уявлення про світ.

Висновки. Концепції Еммануеля Левінаса і Річарда Рорті доцільно вважати постфілософськими, оскільки обидва шляхом критики класичної метафізики радикально переосмислюють природу суб'єктності, проте з різних теоретичних позицій. Вони сумніваються щодо самої мети філософії як пошуку універсальних істин або визначення незмінних принципів.

Левінас зосереджується на пріоритеті реальної етичної взаємодії між людьми та трансцендентності Іншого. Момент зустрічі з «обличчям Іншого» викликає в нас відчуття безумовної відповідальності, що передує пізнанню або раціональній оцінці. Відповідальність не впливає з раціонального вибору, а є первинною умовою людського існування. Трансцендентність Іншого робить цю відповідальність нескінченною й асиметричною, перетворюючи етику на «першу філософію», а суб'єкта на того, хто стає собою тільки через турботу про іншого.

Рорті демонтує «дзеркальну» епістемологію, заміщує пошук універсальної істини історико-культурним дискурсом. Він переконаний, що ми не відкриваємо готові смисли, а конструємо їх. Ідентичність формується через взаємодію з культурними наративами. Мораль не потребує об'єктивного обґрунтування. Вона є питанням історії та випадкових обставин. Всі переконання, уявлення та етичні системи є результатом контингентних історичних і соціальних умов, а філософська творчість – критичною практикою зіставлення наративів.

Порівняння позицій Левінаса й Рорті дозволяє побачити дві альтернативні відповіді на кризу модерного суб'єкта. Спостерігається зміщення акцентів з онтологічних пріоритетів на екзистенційно-етичні та культурно-історичні практики. Левінас апелює до етичної відповідальності як основи буття. Рорті – до культурної багатоманітності як простору для переосмислення філософських проблем. Постає питання: чи зберігає філософія свою сутність як «любов до мудрості», чи вона набуває іншої форми («мудрість любові»), що обирає нові інструменти самовираження? Е. Левінас пропонує новий гуманізм, заснований на безумовній турботі про унікальну іншість; Р. Рорті просуває постфілософську культуру, що ґрунтується на плюралістичному діалозі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Речич Л. Л. Еммануель Левінас та його Інший. Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство. 2016. Т. 180. С. 50–55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAfr_2016_180_9
2. Карпова С. Г. Становлення проблемного поля кризи в філософських побудовах Е. Левінаса. Філософія і політологія в контексті сучасної культури. 2016. Вип. 1. С. 85–92. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/filipol_2016_1_15.
3. Ношин І. Я. Поглиблення й радикалізація діалогічних ідей в етичній концепції Емануеля Левінаса на прикладі ставлення Я до Іншого. Актуальні проблеми філософії та соціології. Вип. 7. 2015. С. 108–111. URL: http://apfs.nuoua.od.ua/archive/7_2015/2015_7.pdf
4. Мельник А. С. Суспільно-практичний вимір пошуків онтологічного статусу Іншого у філософії ХХ ст. Актуальні проблеми філософії та соціології. Вип. 36. 2022. С. 69–73. URL: <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i36.1114>
5. Левінас, Е. Між нами. Дослідження. Думки-про-іншого [Текст] / Е. Левінас; пер. з фр. В. Куринський; ред. М. Погребинський [та ін.]; Національний ун-т «Києво-Могилянська академія». К. : Дух і Літера : Задруга, 1999. 291 с. (Бібліотека ХХІ століття). ISBN 966-7405-47-8
6. Levinas, E. Totality and infinity : an essay on exteriority. Pittsburgh, Pennsylvania: Duquesne University Press, 1969. 307 p. URL: <https://archive.org/details/totalityinfinity0000levi/page/n5/mode/2up>
7. Levinas, E. Ethics and Infinity: Dialogues with Philippe Nemo. Pittsburgh : Duquesne University Press. 1985. 140 p. URL: <https://archive.org/details/ethicsinfinity00levi/page/n3/mode/2up>
8. Гончаренко В. Інший – проекція чи розгортання суб'єктивності? Досвід та його інтерпретації : тези дев'ятої студентсько-аспірантської міждисциплінарної конференції «Філософія: нове покоління». (Київ, НаУКМА, 20–21 березня 2014 року) / упоряд.: Саковська А. Ю., Богачов М. А. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2014. С. 58–59.
9. Рорті Р. Філософія і дзеркало природи (фрагменти) / Пер. з англ. В. С. Пазенка / Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрями. Хрестоматія. К.: Ваклер, 1996. С. 295–358. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Liakh_Vitalii/Suchasna_zarubizhna_filosofia_Techii_i_napriamky_Khrestomatia.pdf
10. Rorty, R. The Historiography of Philosophy: Four Genres. В R. Rorty, J. B. Schneewind, Q. Skinner. (Eds.). *Philosophy in History: Essays on the Historiography of Philosophy*, 1984. P. 49–75. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1086/292835>
11. Карівець І., Річард Рорті та доцільність існування історії філософії (Передмова до українського перекладу статті Річарда Рорті «Історіографія філософії: чотири жанри»). Серія «Гуманітарні візії». Том 7, Число 1, 2021. С. 54–57. DOI: <https://doi.org/10.23939/shv2021.01.054>
12. Рорті Р. Прагматизм і філософія // Після філософії : кінець чи трансформація? / упоряд. К. Байнес. К.: Четверта хвиля, 2000. С. 24–66. URL: <https://surl.lt/hqjvay>

REFERENCES

1. Rechych L. L. (2016). Emmanuel Levinas ta yoho Inshyi. [Emmanuel Levinas and his Other]. Naukovy zapysky NaUKMA. *Filosofia ta relihiieznnavstvo*. T. 180. S. 50–55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAfr_2016_180_9 [in Ukrainian].

2. Karpova S. H. (2016). Stanovlennia problemnoho polia kryzy v filosofskykh pobudovakh E. Levinasa. [Formation of a problem field of crisis in the Levinas's philosophical constructions]. *Filosofia i politolohiia v konteksti suchasnoi kultury*. Vyp. 1. S. 85–92. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/filipol_2016_1_15 [in Ukrainian].
3. Noshyn I. Ya. (2015). Pohlyblennia y radykalizatsiia dialohichnykh idei v etychnii kontseptsii Emanuelia Levinasa na prykladi stavlennia Ya do Inshoho. [Extending and Radicalization of Dialogical Ideas in the Emmanuel Levinas' Ethical Conception, Using the Example of Relation Between I and the Other]. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii*. Vyp. 7. S. 108–111. URL: http://apfs.nuoua.od.ua/archive/7_2015/2015_7.pdf [in Ukrainian].
4. Melnyk A. S. (2022). Suspilno-praktychnyi vymir poshukiv ontologichnoho statusu Inshoho u filosofii KhKh st. [Socio-practical dimension of the search for ontological status Another in the philosophy of the twentieth century]. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii*. Vyp. 36. S. 69–73. URL: <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i36.1114> [in Ukrainian].
5. Levinas E. (1999). Mizh namy. Doslidzhennia. Dumky-pro-inshoho [Tekst] [Entre nous. Essais. Sur le penser-a-l'autre] / E. Levinas; per. z fr. V. Kurynskyi; red. M. Pohrebynskyi [ta in.]; Natsionalnyi un-t "Kyievo-Mohylianska akademiia". K.: Dukh i Litera : Zadruha, 291 s. (Biblioteka XXI stolittia). ISBN 966-7405-47-8 [in Ukrainian].
6. Levinas, E. (1969). Totality and infinity : an essay on exteriority. *Pittsburgh, Pennsylvania : Duquesne University Press*. 307 p. URL: <https://archive.org/details/totalityinfinity0000levi/page/n5/mode/2up> [In English].
7. Levinas, E. (1985). Ethics and Infinity: Dialogues with Philippe Nemo. *Pittsburgh : Duquesne University Press*. 140 p. URL: <https://archive.org/details/ethicsinfinity00levi/page/n3/mode/2up> [In English].
8. Honcharenko V. (2014). Inshyi – proektsiia chy rozghortannia subiektyvnosti? [The Other – a projection or an unfolding of subjectivity?]. *Dosvid ta yoho interpretatsii: tezy deviatoi studentsko-aspirantskoi mizhdystsyplinarnoi konferentsii "Filosofia: nove pokolinnia"*. (Kyiv, NaUKMA, 20–21 bereznia 2014 roku) / uporiad.: Sakovska A. Yu., Bohachov M. A. K.: Vyd. dim "Kyievo-Mohylianska akademiia". S. 58–59. [In Ukrainian].
9. Rorty R. (1999). Filosofii i dzerkalo pryrody (frahmenty) [Philosophy and the Mirror of Nature (fragments)]. / Per. z anhl. V. S. Pazenka / Suchasna zarubizhna filosofii. Techii i napriamy. Khrestomatiiia. K.: Vakler, 1996. S. 295–358. URL: <https://surl.li/dumgnm> [In Ukrainian].
10. Rorty, R. (1984). The Historiography of Philosophy: Four Genres. B R. Rorty, J. B. Schneewind, Q. Skinner. (Eds.). *Philosophy in History: Essays on the Historiography of Philosophy*. P. 49–75. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1086/292835> [In English].
11. Karivets I. (2021). Richard Rorty ta dotsilnist isnuvannia istorii filosofii (Peredmova do ukrain-skoho perekladu statti Richarda Rorty "Istoriografii filosofii: chotyry zhanry"). [Richard Rorty and the Expediency of History of Philosophy (Foreword to the Ukrainian translation of Richard Rorty's article "The Historiography of Philosophy: Four Genres")]. *Seriia "Humanitarni vizii"*. Tom 7, Chyslo 1. S. 54–57. DOI: <https://doi.org/10.23939/shv2021.01.054> [In Ukrainian].
12. Rorty R. (2000). Prahmatyzm i filosofii [Pragmatism and philosophy]. // *Pislia filosofii: kinets chy transformatsiia?* / uporiad. K. Baines. K.: Chetverta khvyliia. S. 24–66. URL: <https://surl.lt/hqjvay> [In Ukrainian].

Drotenko Valentyna Ivanivna

Candidate of Philosophical Sciences,
Docent at the Department of Philosophy
Lviv Polytechnic National University
5, Mytropolita Andreiia str., Lviv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-6582-652X

E. LEVINAS AND R. RORTY ON THE PERSPECTIVE OF SUBJECTIVITY: IS PHILOSOPHY DOOMED TO REMAIN PHILOSOPHY?

The article provides a comparative analysis of the philosophical concepts of Emmanuel Levinas and Richard Rorty in the context of understanding subjectivity, responsibility, humanism, and post-philosophy. Levinas derives subjectivity from the transcendent ethical relation to the other, asserting the priority of ethics over ontology. Rorty, in turn, proposes abandoning the metaphysical foundations

of philosophy, emphasizing the contingent nature of morality and identity as products of cultural traditions. The paper analyzes how both thinkers interpret the crisis of humanism differently and propose new horizons for philosophical thought in the 21st century. It is revealed that philosophy, as understood by these thinkers, ceases to be classical philosophy in the sense of seeking universal truths, instead taking the form of ethical or cultural criticism.

Research Objective. To compare the concepts of subjectivity in the philosophies of Levinas and Rorty, to clarify their attitudes toward humanism, post-philosophy, and the transformation of ethics under the conditions of the crisis of classical metaphysics.

Methodology. The study is based on a hermeneutic analysis of Levinas's key texts («Totalité et Infini», «Éthique et infini», «Entre Nous») and Rorty's («Philosophy and the Mirror of Nature», «Historiography of Philosophy: Four Genres»), as well as a comparative approach that allows for juxtaposing their philosophical positions in ethical and ontological dimensions.

Results. Both thinkers respond differently to the crisis of humanism. Levinas focuses on the loss of ethical sensitivity due to the technocratization of life, while Rorty emphasizes the obsolescence of philosophical concepts that no longer correspond to socio-cultural reality. Both propose a reorientation of philosophy: either through a return to ethics as the first philosophy (Levinas) or through transforming philosophy into a cultural activity without claims to universality (Rorty). In Levinas's concept, the subject is formed in responsibility for the Other; this definition is transcendent and ethical rather than ontological or rational. Rorty denies the need for philosophical foundations of truth, morality, or human nature, suggesting instead to see the human as a product of culture. For both thinkers, philosophy ceases to be a self-sufficient theoretical discipline, becoming instead a way of life, communication, or responsibility. The post-philosophical turn in the views of Levinas and Rorty is a call for a new way of thinking, where truth is constructed, and subjectivity is understood as responsibility or narrative.

Key words: Levinas, Rorty, subjectivity, Other, ethics, post-philosophy, humanism, responsibility, pragmatism, transcendence.